

PERSONALITĂȚI

Ana-Maria Roman-Negoi*

NICOLAE IORGA ȘI ȘCOALA ARDELEANĂ. GHEORGHE ȘINCAI, REEVALUAREA UNUI PORTRET

Nicolae Iorga's research on Transylvania, published in the second volume of *Istoriei literaturii române*, suggestively titled *Epoca lui Petru Maior* (*The epoch of Petru Maior*) is a landmark for the theme of *Școala Ardeleană*, opening new investigation paths. The historiography of the Romanian Enlightenment in Transylvania or the history of books and printing are topics that have the first edition of *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea* as mandatory bibliographic reference even now, more than 100 years after its publication. Within the work, the research dedicated to Gheorghe Șincai resulted in a portrait combining the general analysis of the life path and historical work from the positions and with the instruments of the literary historian. Nicolae Iorga's study played the role of a model, its form and background being invoked in many subsequent pieces of research. One of the images of Gheorghe Șincai, perpetuated in the pages of historiography, we also owe to Nicolae Iorga: „*a different nature than the gentle monk of Blaj, a fiery, stubborn, harsh temperament. An apostle other than the preacher with the spirit of meekness, a warrior who proclaims the new truth in the hearing of all, a prophet by the sword, who has come to bring war*”. Regarding the contribution to the development of the Romanian historical writing, Șincai is considered by Nicolae Iorga a compiler, and his representative work, *Hronica românilor*, a compilation. In the light of the progress of the methods of text analysis, of the inclination towards the detailed research of the manuscript collections of the Transylvanian Enlightenment, the present study proposes a re-evaluation of Gheorghe Șincai's scientific profile and a reconsideration of the role of his historical writing on the road to modernity.

Keywords: Transylvanian School, Enlightenment, historiography, document collections.

Cu *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688-1821)*, tipărită în anul 1901 în două volume, I - *Epoca lui Dimitrie Cantemir – Epoca lui Chesarie de Râmnic* și II - *Epoca lui Petru Maior – Excursuri*, N. Iorga inaugura seria de istorii ale literaturii române. Au apărut: *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea*,

* **Ana-Maria Roman-Negoi**, doctor în istorie, c.ș. III, Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia, România.
<https://doi.org/10.58187/rim.129-130.08>

de la 1821 înainte. În *legătură cu dezvoltarea culturală a neamului* (trei volume, 1907); *Istoria literaturii românești contemporane: I. Crearea formei, 1867–1890, II. Crearea fondului* (2 volume 1934). A mai publicat *Istoria literaturii românești, Introducere sintetică* (1929). Nicolae Iorga a scris și *Istoria literaturilor romanice, în dezvoltarea și legăturile lor*, în trei volume, primul din 1920¹.

Nicolae Iorga nu poate lipsi din bibliografia sintezelor care tratează cartea și tiparul, răspândirea cărții românești². Cercetările dedicate Iluminismului românesc și formelor sale regionale de manifestare, începând din secolul al XX-lea și până în contemporaneitate, au ca reper numele lui Nicolae Iorga și a sa *Istorie a literaturii în secolul al XVIII-lea*. În anul 2007 Eva Mârza publica un studiu special dedicat preocupărilor istoricului pentru cartea românească veche. Nicolae Iorga este unul dintre contemporanii lui Ion BIANU, B.P. HASDEU, A.D. XENOPOL, acea generație admirabilă de intelectuali, cărora cultura și istoria românească le datorează ancorarea în modernitate. El se află, la începutul activității sale, la marginea framântărilor Academiei Române de la sfârșitul veacului al XIX-lea și începutul secolului următor, fiind martor la apariția *Bibliografiei Românești Vechi*, al cărui prim volum apare în anul 1903³. În perioada 1923–1940 Nicolae Iorga a fost președinte al Comisiunii Monumentelor Istorice, socotit un neprețuit îndrumător și un aprig apărător al acestora⁴.

Restituirea scrierilor *Școlii Ardelene* a capătat un anumit impuls încă din prima jumătate a secolului al XIX-lea, în contextul unei resurecții a spiritului național fără a se depăși faza romantică a recuperărilor de ordin cultural⁵. *Raportul* înaintat Academiei Române în anul 1880 de către Nicolae Densușianu, ca urmare a cercetărilor întreprinse timp de 15 luni în arhivele și bibliotecile Ungariei și Transilvaniei, a scos la lumină informații prețioase cu privire la manuscrisele care privesc istoria românilor. Cercetarea Bibliotecii Episcopiei românești din Oradea avea ca rezultat identificarea colecțiilor *Notata ex variis authoribus* în 27 de tomuri (poziția 66) și colecția *Rerum spectantium* (poziția 67) numită *Analele românilor* sau *Scrisorile cele mari* în cuprinsul Cronicii lui Gheorghe Șincai⁶.

¹ Nicolae Iorga, *Istoria literaturii românești*, Chișinău, Editura Litera, 1988, p. 5.

² Eva Mârza, *Nicolae Iorga și cartea românească veche*, în *Annales Universitatis Apulensis Serioes Historica*, 11/I, 2007, p. 277.

³ *Ibidem*, p. 268.

⁴ *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice* este disponibil online la adresa <https://patrimoniul.ro/publicatii/buletinul-comisiei-monumentelor-istorice> (consultată la data de 25.08.2021).

⁵ Eugen Pavel, *Școala Ardeleană și editarea științifică a textelor*, în *Caietele Sxtil Pușcariu III, Actele Conferinței Internaționale „Zilele Sxtil Pușcariu”*, Ediția a III-a, Cluj-Napoca, 14–15 septembrie 2017, Cluj-Napoca, Editura Scriptor & Argonaut, 2017, p. 367.

⁶ *Raportul* lui Nicolae Densușianu este disponibil online la adresa <http://dspace.bcuculuj.ro/handle/123456789/79238> (consultată la data de 25.08.2021). Colecțiile *Notata ex variis authoribus* și *Rerum spectantium* se păstrează la Biblioteca Academiei Române - Filiala Cluj-Napoca, secția colecții speciale. *Notata ex variis authoribus per G. Gabrielem Sinkay ordinis S. Basilli M. Transylvanum, Anno 1775*, Vol. I-III (tom I-XXVII). Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca, ms. nr. 545-547; *Rerum spectantium ad universam gentem Daco-Romanum seu Valachi cum sum-*

Descoperirile lui Nicolae Densușianu au constituit un suport important pentru scrierea/rescrierea istoriilor literaturii române, valorificate de Nicolae Iorga în *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*.

În cadrul *Istoriei literaturii române în secolul al XVIII-lea – Epoca lui Petru Maior*, studiul dedicat lui Gheorghe Șincai a avut ca rezultat realizarea unui portret care a îmbinat analiza generală a traseului vieții cu analiza operei istorice, de pe pozițiile și cu instrumentele istoricului literar. Studiul lui Nicolae Iorga a jucat rolul unui model, forma și fondul acestuia regăsindu-se în multe dintre studiile ulterioare care au abordat fie *Școala Ardeleană*, fie subiectul generos al *Iluminismului românesc*. Imaginea creionată istoricului Gheorghe Șincai a fost preluată și ea, sub diferite forme de prezentare: „[...] O altă fire decât blândul călugăr din Blaj, un temperament înfocat, îndăratnic, aspru. Un alt apostol decât propovăduitorul cu duhul blândeții, un luptător care striga adevărul nou în auzul tuturor, un profet prin sabie, venit să aducă războiul”⁷. Portretizarea a fost dublată de analiza operei, a concepției și a modului de scriere a istoriei: „[...] Comparat cu un alt compilator, Nicolae Costin, însă, Șincai e un luceafăr. Ce informație judicioasă și exactă, ce putere și siguranță în judecată, ce concesie în formă!”⁸. Evaluările făcute nu sunt însă unilaterale, Nicolae Iorga operând, pe rând, cu termenii cronicar, scriitor, istoric, compilator, fără o argumentare a termenilor și, mai ales, fără o analiză aplicată întregii producții istorice: “[...] Șincai e un scriitor din secolul XVIII și în acest timp de erudiție nesăbuită, de paradă de titluri, de cărți inutile nu se făcea o distincție limpede între izvoare [...] Șincai n-are noțiunea clară a unui izvor și nici capacitatea de înțelegere sufletească pentru a pătrunde litera scrisă și a zări fărâma de adevăr ce se ascunde în ea; *Cronica lui Șincai rămâne o compilație*”⁹. Rămânând în aria de interes ilustrată de istoriile literaturii române, contribuțiile lui George Ivașcu și George Călinescu au punctat și ele contribuția lui Gheorghe Șincai în domeniul devenirii culturale a românilor ardeleni. În vreme ce George Ivașcu îl vedea pe Șincai drept „*adevăratul istoric al Școlii Ardelene*”¹⁰, George Călinescu analiza contribuția iluministului român cu instrumentarul specific omului de litere: “[...] *Compilația, de manieră cam medievală se sprijină pe un material enorm. Ea n-are însă construcție și nici expresie literară cu toate că nu-i lipsită de o aromă ardelenescă*”¹¹.

De la apariția *Istoriei literaturii române în secolul al XVIII-lea*, lucrările monografice sau cele care au avut ca subiect *Școala Ardeleană* au menționat cele

maria collectio ex diversis authoribus facta a Georgio Sinkai de eadem secundum ordinem chronologicum, Tom. I-III. Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca, ms. nr. 461-463.

⁷ Nicolae Iorga, *Istoria literaturii române în secolul XVIII*, Volumul II, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1969, p. 162.

⁸ *Ibidem*, p. 190.

⁹ *Ibidem*, p. 191.

¹⁰ George Ivașcu, *Istoria literaturii române*, Vol. 1, București, Combinatul poligrafic Casa Scânt-eii, 1969, p. 310.

¹¹ George Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Ediție și prefață de Al. Piru, București, Editura Minerva, 1986, p. 63.

două colecții, ca reper obligatoriu în refacerea traseului devenirii istorice a lui Gheorghe Șincai, limitându-se însă la punctarea acelorași aspecte care au determinat în timp o adevărată standardizare a opțiunilor de abordare: perioada de realizare, dimensiunile copleșitoare ale materialelor transcrise, ca principal atribut, genul informațiilor preluate, punctarea câtorva exemple de surse și importanța lor ca bază de construcție pentru *Hronica românilor*. Evaluarea lor de către reprezentării istoriografiei române a indicat, în cele mai multe cazuri, o apropiere de tip general, care a lăsat să se întrevadă o anumită ezitare în pătrunderea în labirintul acestui laborator istoric de mari dimensiuni, care însumează aproape 5.000 de pagini manuscrise. Cercetarea detaliată a colecțiilor lui Gheorghe Șincai a avut loc la mai bine de 100 de ani de la data la care Nicolae Densușianu înainta *Raportul* său Academiei Române, în cadrul unui proiect doctoral care a avut ca obiectiv analiza discursului istoric al lui Gheorghe Șincai¹². Aplecarea asupra fișelor manuscrise, încărcate cu observațiile personale ale lui Gheorghe Șincai, a scos la lumină informații deosebit de importante care au propus istoriografiei românești o reconsiderare a modului în care reprezentantul *Școlii Ardelene* a gândit și a scris istoria. Mulțimea însemnărilor personale din cele două colecții a impus mai întâi ordonarea și apoi analiza lor. Acestea sunt:

A. Notări personale marginale.

B. Notări personale la textul preluat: la început, în interior și la finalul textului.

Categoria notărilor marginale dezvoltă la rândul ei următoarele subcategorii:

1. notările marginale sintetice, cu rol de concentrare a informației preluate din surse, în cuvinte și propoziții cheie, care servesc drept borne de orientare în această masă informațională de mari dimensiuni.

2. notările marginale cu marcaj particularizat de tipul *Nota Bene* clasificate la rândul lor în:

a) trimiteri de tipul „vide” (vezi), utilizate pentru realizarea conexiunii informațiilor.

b) observații critice raportate direct la autorul/sursa din care este preluată informația istorică și care se constituie într-un indiciu principal pentru cristalizarea concepției istorice, marcată de cultul pentru adevăr și imparțialitate în scrierea istoriei.

3. notările marginale de tipul raportărilor critice, fără marcaj particular, dar cu trimitere directă la același efort de prelucrare critică a surselor cu care intră în contact, de filtrare a informației.

4. notările marginale interogative, marcate prin semnul de întrebare, care exprimă propriile căutări ale lui Șincai și care se constituie într-un indiciu la fel de important pentru argumentarea ideii că nu avem de-a face cu o simplă compilație.

¹² Ana-Maria Roman-Negoi, *Recuperarea unui destin: Gheorghe Șincai, Hronica românilor*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2008, 552 p.

Cea de-a doua categorie se constituie din notările personale la textul preluat: început, interior sau la finalul textului și care dezvoltă la rândul ei următoarele subcategorii:

1. notări de tipul „vide” (vezi), pentru același proces de conexiune a informațiilor.

2. indici de citare a informației utilizate.

3. corecții personale la text, cu specificația „*potius*” (mai degrabă) și care reprezintă corecții, de la cele gramaticale până la cele de toponimie sau cronologie.

4. notări finale cu marcaj particularizat de tipul *Nota Bene* clasificate la rândul lor în:

a) notări explicative, pentru precizarea propriei metodologii utilizate în legătură cu o sursă cu care a intrat în contact.

b) raportări critice la autor/sursa folosită.

c) notări sintetice în legătură directă cu informația preluată.

Un segment aparte, relevant pentru evoluția lui Șincai la nivel metodologic, este dat de categoria marcajelor grafice: marcarea cu X a informației, încadrarea în chenar sau sublinierea unor informații pentru evidențierea lor și corectarea cronologiei prin tăiere, cu diferite tipuri de cerneală, semn al revenirii constante asupra informației cu care a lucrat. Toate aceste marcaje, o prezență constantă de-a lungul reconstituirii realizate, constituie indicatori pentru existența unui proces interogativ, de revizuire a informației istorice, de confruntare a surselor, de elucidare și ordonare, care demonstrează o atitudine activă, față de sursele folosite.

Intervenții personale la textele transcrise în colecțiile sale au pentru Șincai o funcție de ordonare a volumului mare de informație, de fluidizare și de semnalizare a centrelor de interes pe diferite subiecte sau limite de timp, cu scopul unui transfer ulterior. Analiza detaliată a tuturor acestor intervenții personale a reprezentat deschiderea tot atâtor porți de acces pentru pătruderea în resorturile cele mai intime ale unui laborator istoric pe care am avut oportunitatea să-l surprindem în dimensiunea sa evolutivă.

Analiza modului de citare a pus în evidență un istoric foarte riguros și ordonat în relația cu sursa utilizată, mult deasupra nivelului cronicarilor și perfect încadrabil istoriografiei europene erudite. Citarea unei surse cuprinde autorul, titlul lucrării, anul și locul de apariție, ediția, scurte informații despre autor (în ce timp a trăit, dacă a fost contemporan cu evenimentele descrise). Localizarea exactă a informației, prin menționarea completă a tuturor elementelor: parte, capitol, tom, paragraf, pagină (se menționează în corpul textului transcris inclusiv trecerea de la o pagină la alta, de la un capitol la altul), anul pentru care servește informația, dezvăluie un mod de citare modern, comparabil oricând cu rigorile contemporane în domeniu.

Metodologia de preluare și mai ales raportare la informația istorică s-a definit progresiv în cele două colecții, de la primul tom al *Notatei* până la ultimul volum al lui *Rerum spectantium*. În vreme ce primele tomuri ale *Notatei* lasă să se întrevadă

o metodologie aflată în stadiu incipient (notările marginale nu sunt sistematizate, lipsesc raportările critice iar informația este întreruptă, greu de urmărit) pe măsură ce colecția avansează, se înregistrează un progres vizibil și în ceea ce privește maniera de lucru. Influențele la nivel metodologic, posibilele modele, au survenit concomitent cu constanța efortului și cu lărgirea paletelor de surse istorice cu care s-a intrat în contact, de la cele editate, până la cele inedite, iar acest aspect este vizibil pe măsură ce se înaintează în cele două colecții, care cuprind un întreg proces de creație. *Rerum spectantium* reflectă în fond forma prefinală a *Hronicii românilor*, colecția probând un nivel de sistematizare și prezentare a informației superior începuturilor colecționării izvoarelor în istoriografia românească. *Puterea și siguranța în judecată*, lansate de Nicolae Iorga au putut fi susținute astfel și de o demonstrație cantitativă, care a pus la microscop scrisul lui Gheorghe Șincai.

Notările marginale, predominante în prima colecție, *Notata*, realizează o dublă trimitere, atât la metoda, cât și la concepția istorică. Relevante pentru direcția metodologică sunt notările marginale sintetice cu sau fără marcaj particularizat de tipul *Nota Bene* și trimiterile de tip „*vide*” (vezi). Marcajul *Nota Bene* transformă automat informația, prin intervenția personală a lui Șincai, fie că este marginală sau la text, într-un centru de interes, imprimându-i posibilă notă de transfer spre o construcție ulterioară. Notările marginale devin astfel adevărate coduri de gestionare a informației istorice, care ghidează atât autorul, cât și pe cel care utilizează acest instrument. Le-am numit sintetice deoarece acestea concentrează printr-un cuvânt sau propoziție scurtă, esența textului reprodus, facilitând astfel reperarea informației și ordonarea ei atât cronologic, cât și tematic. Principalele grupe tematice pe acest tip de intervenție sunt: notările sintetice evenimentiale, cronologice, politice, descrieri geografice, etnografice, localizări, genealogice sau privitoare la originea românilor. Din punct de vedere numeric (ordinul miilor), acestea își revendică preponderența față de celelalte tipuri de intervenții.

La fel de importante la nivel metodologic, apar și trimiterile de tipul *vide* (vezi) folosite de Șincai pentru detalierea, explicitarea sau completarea unor informații istorice. Este un procedeu care așează informația adunată la Roma, Viena și mai apoi Buda într-un sistem de vase comunicante, nu o lasă în stadiul de masă amorfă. În laboratorul istoric ale celor două colecții, care a fundamentat construcția *Hronicii românilor*, informația circulă, sursele se confruntă între ele, într-un efort cantitativ subordonat aceluiași scop, de recuperare obiectivă și cât mai completă a trecutului istoric al românilor. Aceași demonstrație o invocăm de această dată ca și contraargument la opinia lui potrivit căreia *Șincai n-are noțiunea clară a unui izvor*.

O altă categorie care întregește analiza metodei istorice la Gheorghe Șincai, în dimensiunea ei evolutivă, este dată de intervențiile la text, fie că sunt la începutul, în interiorul sau la finalul textului. Cu sau fără marcajul *Nota Bene*, aceste notări au de regulă o funcție explicativă, de precizare a propriei metodologii folosite în legătură cu o sursă sau alta, din care Șincai transcrie informațiile. Preluarea informațiilor se face preponderent in extenso, în limbile originale ale

surselor, latină, franceză, germană, italiană, greacă, element care îi accentuează profilul erudit. Există însă și situații în care Gheorghe Șincai prelucrează sintetic informația cu care intră în contact și o prezintă în limba latină. În condițiile în care orice prelucrare și mai ales traducere reprezintă o intervenție în sens, Șincai ține să precizeze de fiecare dată că sinteza realizată păstrează sensul dat de autor prin formula *ubi latine scripsi descripsi res quoad sensum author*¹³. Tot în această direcție se încadrează și menționările lui Șincai față de lucrările și mai ales documentele pe care le folosește, dacă sunt originale sau traduceri: *scripta est haec Epistola Graecae, quae translata a Crusio hic sonat*¹⁴.

Prezența în text a aceluiași trimiteri de tipul *vide*, relevante pentru conexiunea informațiilor, la care se adaugă corecțiile (în formula *potius/mai degrabă*) la terminologia întâlnită, de la cele gramaticale până la cele de toponimie, localizare, cronologie sau identificare în succesiunea domnitorilor, completează la acest nivel, un exercițiu care crește, se perfecționează și se rafinează direct proporțional cu constanța efortului, oglindind un spirit activ marcat de rigurozitatea și ordinea lucrurilor. Urmărirea tuturor acestor elemente, purtătoare de semnificație la nivel metodologic, dar și conceptual, cristalizează un alt contraargument la opinia potrivit căreia Șincai *nu făcea distincție între izvoarele istorice*.

Atitudinea critică în relația cu sursele constituie la Șincai un fir roșu, o prezență constantă de-a lungul travaliului de recuperare și reconstituire punctuală a istoriei românilor, pe care îl inițiază. Pentru susținerea acestei atitudini, observațiile personale marcate de formulele cheie *mentitur author, falsum est, sed frustra* aruncă o nouă lumină asupra tipului de efort realizat, care nu poate fi rezumat la o simplă muncă de secretariat. Analizarea informațiilor cu care intră în contact, marcarea pozițiilor subiective ale unor autori¹⁵ care scriu din pasiune¹⁶, efortul spre obiectivitate, rezultat din confruntarea permanentă a surselor, realizarea conexiunii informațiilor prin procedul trimiterilor, reflectă cristalizarea unui laborator istoric propriu, încadrabil rigorilor moderne în scrierea istoriei. Demontarea etichetei de compilator este susținută și de observațiile personale, prezente de regulă la finalul sursei utilizate și care constituie adevărate evaluări pentru indicarea modul în care autorul văzut s-a informat, sursele pe care își bazează afirmațiile, felul informațiilor pe care le transmite.

În cadrul acestui efort cantitativ de recuperare cât mai riguroasă a istoriei românilor, un loc important îl deține interesul pentru o cronologie cât mai exactă, subordonat nevoii de eliminare a hiatusurilor și reconstituire completă. Minuțiozitatea demersurilor sale, confirmate de multe ori de cercetările moderne, se

¹³ *Notata ex variis authoribus*, Tom. XIII, p. 54; Tom. XVII, p. 100; Tom. XXIV, p. 60.

¹⁴ *Ibidem*, Tom. XII, p. 78; Tom. XIII, p. 56.

¹⁵ Exemplu: *Bonfinius oculat victoriam Stephani M. de Matthia Corvino*, *Notata ex variis authoribus*, Tom. XXV, p. 32.

¹⁶ *Ibidem*, Ann. 1497, *totum est falsum et ex passione scriptum* (Antonio Foresti), *vide Cromerum*, Tom. VII, p. 23.

relevă prin procedeele realizate: confruntarea și compararea surselor, raportarea critică (în formula cheie *author neglegit chronologiam* însoțită adesea de trimiterea la o altă sursă)¹⁷, deducțiile aplicate în situația în care o sursă nu este explicită (prezente în formulele *credo anno, contingere anno*), precizările la tipul de cronologie dintr-o sursă, conexiunea informațiilor, prin transferurile realizate dinspre o sursă sau alta pe această problemă. Încercarea de stabilire a unei cronologii cât mai exacte constituie un proces activ, prezent pe tot parcursul travaliului său istoric. Revizuirea indicațiilor marginale ale anilor și corecțiile efectuate, critica aplicată surselor confuze îndreptățesc pe deplin afirmația lui Edgar Quinet, potrivit căreia Șincai a făcut ordine acolo unde era haos .

Primele corecții pe care Șincai le realizează, concomitent cu extinderea surselor de informare, sunt de cronologie. Se evidențiază, astfel, un demers subordonat dezi-deratului de reconstituire exactă a trecutului. Efortul pentru veridicitate, eliminarea lacunelor, a confuziilor este, atât unul cantitativ, cerut de stadiul istoriografiei românești a acelor timpuri, cât și calitativ, printr-o rigoare ce depășește cu mult nivelul cronicăresc. La nivelul concepției, parcurgerea colecțiilor lasă să se întrevadă debutul și evoluția unui istoric în care se regăsesc orientările majore ale veacului, spiritul erudit, care deschide secolul al XVIII-lea, dublat de pragmatismul Luminilor, ambele subordonate obiectivelor mișcării naționale din Transilvania. Investigarea detaliată a laboratorului istoric care a susținut scrierea *Hronicii românilor* permite cu ușurință demontarea unei etichete, aceea de simplu compilator. Paginile manuscrise dezvăluie, nu doar roadele unei activități arheografice remarcabile, unică în istoriografia românească a momentului, ci și contururile unui istoric aflat în plin proces de formare, angajat programului emancipării politice, un spirit care amestecă rigoarea științifică cu pragmatismul Luminilor. Cele două colecții înglobează, dincolo de enciclopedismele veacurilor și sistemelor de circulație a informației istorice în epocă, întregul proces de gândire, din partea autorului, a planului său de istorie a românilor. Analiza lor detaliată nu a avut ca țintă propriu zisă căutarea unor contraargumente pentru combaterea unor puncte de vedere ale istoriografiei românești a începutului de secol XX. Ceea ce am urmărit a fost identificarea unor noi posibilități de analiză și de descifrare a scrisului istoric al lui Gheorghe Șincai, pe fondul progresului mecanismelor de analiză a discursului, de completare și de îmbogățire a interpretării și opticii istoriografice asupra unuia dintre reprezentării emblemă ai Școlii Ardelene.

¹⁷ Exemple din *Notata ex variis authoribus: Author neglegit Chronologiam* (Reinaldus Heidentenus), vide eunde Bucholcerum, Tom. IV, p. 16; *Author in annotando anno modice est negligens sed Hoffmanus in Lexico universalis, Tomo primo dicit Amuratem III esse mortum anno 1595*, Tom. IV, p. 47; *refert bellum anno 1421 sed de anno dubito*, notarea marginală este însoțită de indicarea anului 1422, Tom. III, p. 43; *Author valde neglexit chronologiam sed quad Petrum Sexti Moldavi mortem aspice Lazarum Soranzanum*, Tom. IV, p.16; *Annus 1492, vide Cromerum quia falsum dicit author hic Giovanni Niccolo Doglioni) in quantum ad causam belli errat etiam quo ad annum*, Tom. IV, p. 45; *Contingere ut videtur anno 1604 et initio anni 1605 sed quoad annos huic authori non valide fidendum praecipue posterioribus 7 annis*, Tom. IV, p. 56.